

Juhis toetuse saajale hanke läbiviimiseks üldpõhimõtete kohaselt

juuni 2023

Kokkuvõte

- ✓ hanget korraldades uuri turgu;
- ✓ kui võtad võrreldavad pakkumused, siis ei tohi pakkujad ega hankija olla **seotud isikud**;
- ✓ avalda hanketeade **RHR**is või vii hange seal läbi;
- ✓ pakkujatele tingimusi seades mõtle sellele, et **pakkujate ring oleks võimalikult lai** ja et välisriigi pakkuja jaoks oleksid tingimused võrdsed ja arusaadavad;
- ✓ ostetava kirjeldust koostades jälgi, et pakkuda saaks **erinevate tootjate tooteid**,
- ✓ **lepingu tingimused** ei või olla osadele pakkujatele kergemad täita põhjendamatult;
- ✓ kasuta RHRis „**või sellega samaväärne**“ klauslit;
- ✓ **kõik nõuded**, mis oled hankes seadnud, **tuleb täita**;
- ✓ leping sõlmi hanke dokumentide ja esitatud pakkumuse tingimustel;
- ✓ **lepingut ära muuda**, vaid nõua selle täitmist.

Riigihangete seaduse (**RHS**) § 3 kohased riigihanke korraldamise üldpõhimõtted on:

- 1. läbipaistvalt** ja tagantjärgi **kontrollitavalt** hankimine;
- 2.** kõikide pakkujate, sh potentsiaalsete, **võrdne kohtlemine** ja avar ligipääs hankele;
- 3.** olemasoleva **konkurentsi ärakasutamine** ja edendamine;
- 4.** huvide konflikti vältimine;
- 5.** avaliku raha säästlik kasutamine.

Alati, kui antakse hinnang hankija tegevusele riigihanke korraldamisel, vaadatakse, kas on täidetud riigihanke eesmärk ja kas on kinni peetud riigihanke korraldamise üldpõhimõtetest. Konkreetsete menetlusnormide järgimine RHS 2. peatükis toodud hankemenetluste puhul tagab üldise eeldusena üldpõhimõtete järgimise. Kuid RHS 2. peatükis sätestatud rangetest hankemenetlustest väljapoole jääva riigihanke või mittehankija hanke läbi viimisel tuleb igas etapis üldpõhimõtteid eraldi silmas pidada. Mittehankija on toetuse saaja, kes ei ole hankija RHS § 5 tähenduses, kuid kellel on kohustus järgida RHS § 3 kohaseid üldpõhimõtteid.

Üldpõhimõtteid sisustatakse „mõistliku hankija“ vaatevinklist. Samuti tuleb RHS § 3 reeglitest juhendumisel alati arvestada ka muude toetuse saajale kohalduvate nõuetega. Hange, olgu tegemist hankijaga RHS mõistes või mittehankijaga, peab olema igas osas kohane ja eesmärgipärane hanke objekti arvestades. Eri toetusmeetmete keskseks nõudeks on, et kulu (seega selle aluseks olev tegevus) peab olema põhjendatud, see tähendab sobiv, vajalik ja tõhus projekti eesmärke ja tulemust arvestades.

Üldpõhimõtteid ei saagi täpsete käitumisjuhistega sisustada, sel juhul muutuksid üldpõhimõtted formaalseks regulatsiooniks ning mõistlik oleks pöörduda RHS 2. peatüki menetlusreeglite juurde, kus seda ongi tehtud. Kõrgema väärtuse silmas pidamine teebki üldpõhimõtetest üldpõhimõtted.

Alljärgnevalt käsitleme eelnimetatud üldpõhimõtteid lähemalt RHSi kontekstis.

Hanke läbipaistvus ja kontrollitavus (RHS § 3 punkt 1)

1. RHS §-s 3 sätestatud esimese põhimõtte eesmärk on, et pakkujad teaksid täpselt hanke tingimusi, et menetlus ise oleks läbipaistev ja kontrollitav toetuse andjate ning pädevate asutuste poolt. Toetuse saaja peab hanke läbi viima selgete ja üheste reeglite alusel, mille järgimine on nii sisu kui vormi (sealhulgas pakkumiste laekumise aeg, avamise aeg, küsimustele vastamine) poolest tagantjärgi tuvastatav. **Hanke korraldamisega ja hankelepingu täitmisega seotud dokumendid peavad olema kõik kirjalikud ja säilitatud.**
2. Hanke kontrollitavusest sõltub, kas selle vastavus ka teistele RHS § 3 üldpõhimõtetele on tuvastatav. Kuna läbipaistvuse ja kontrollitavuse tagamine on hankija kohustus, tuleb silmas pidada, et vaidluse korral on dokumentaalsete tõendite puudumisel tõendamiskoormus hankijal.
3. Eraldi tuleb rõhutada, et hanke läbiviimise ajal tehtud otsused peavad võimaldama nende õiguspärasust kontrollida ja peavad tagama hanke läbipaistvuse. Otsuse põhjendustest peab selguma arutluskäik, mis võimaldab otsust mõista. Piisab, kui otsuses selgitatakse õiguslike ja faktiliste asjaolude põhipunkte küll lühidalt, kuid selgelt ja asjakohaselt.
4. **Kõik hanke tingimused peavad olema sõnastatud selgelt, täpselt ja ühemõtteliselt.** Hanke läbipaistvus soodustab ausat konkurentsi, tagab lepingupartneri valiku erapooletuse ning aitab välistada seda, et hankes tehakse meelevaldseid eelistusi. Hanke käigus avaldatud vastuolulised või ebaselged hanketingimused (sh lepingutingimused) rikuvad seda nõuet.

NÄITEKS: Hankelepingu tingimused: *1. Tellijal on õigus pakkumuse aluseks olnud töömahtude loendi muutmiseks ja Täitjal kohustus nendest johtuvate muutus- ja lisatööde teostamiseks. 2. Kõik muutus- ja lisatööd tuleb Tellija ning Täitja vahel kirjalikult kokku leppida enne tööde alustamist. Need tingimused ei täienda üksteist, vaid on omavahel vastuolus. Sellised tingimused ei ole läbipaistvad kuna ei ole mõistetav, mida nende alusel teha võib ja mida mitte, milliseks saab kujuneda lepingu täitmine.*

5. Läbipaistvus tagab, et pakkujatel on võimalik lähtuda ühtsetest alustest. Hankedokumentis peab sätestama kõik vajalikud nõuded piisava detailsusega ja nendest nõuetest hanget läbi viies, lepingut sõlmides ja lepingut täites kinni pidama.
6. Riigihangete registris (**RHR**) hanget läbi viies toimub teavitamine (sh pakkuja küsimustele vastamine) läbi kõikidele pakkujatele üheaegselt vastava info nähtavaks tegemise. Sama põhimõtet järgides tuleb ka väljaspool registrit hanget läbi viies pakkujaid (ja vajadusel ka potentsiaalseid pakkujaid) teavitada hanget puudutavatest asjaoludest ja hankija otsustest. Kui hankest huvitatud isik esitab enne pakkumuste esitamise tähtaega hanke kohta küsimuse, tuleb vastus koos küsimusega edastada kõikidele hankedokumentid saanud isikutele. Sealjuures ei pea muidugi küsijat ära näitama. Kõiki pakkujaid tuleb teavitada edukast pakkumusest ja mille poolest parim pakkumus oli konkreetselt tema pakkumusest parem (nt maksumus). Ühtne teavitamine peab olema tagantjärgi kontrollitav.
7. Toetuse saamisel tuleb selle põhimõtte täitmise alla lugeda ka kohustus salvestada ja säilitada kogu hanke läbiviimist puudutav dokumentatsioon kontrollija poolt läbi viidavate toimingute jaoks. Sealhulgas eeldatava maksumuse määramise turu-uuring, kogu avalikustamist puudutav teave koopiatena koos avalikustamise ajaga, hankedokumentid, hanke käigus esitatud küsimused ja vastused, läbirääkimistega hanke korral läbirääkimiste kulg ja sisu, hanke käigus tehtud otsused (sh kvalifitseerimise otsused ja nõuetele vastavuse otsused peavad olema

sisuliselt õiged) edastatud teated, hankelepingu sõlmimine või sõlmituks lugemine, hankelepingu täitmine, hankelepingu muutmine. Lihtsaim viis dokumentide hoidmiseks on kasutada RHRi.

8. Läbirääkimiste pidamine on lihthanked ja ainult üldpõhimõtteid kohustuslikuna järgivas hankes lubatud juhul, kui selline võimalus on sõnaselgelt kirjas hankedokumentides (nt hanketeates). Läbirääkimiste pidamise võimalus tuleks kirja panna viisil, et näidata ära mille üle hankija võib läbirääkimisi pidada. Läbirääkimised tuleb protokollida viisil, mis võimaldab kontrollida, et pakkujaid on läbirääkimistel võrdselt koheldud ja läbirääkimiste järgselt esitatud pakkumused võrreldavad.

NÄITEKS: RHS §-ga 3 vastuolus on olukord, kus pärast pakkumiste esitamist hakatakse eduka pakkujaga tingimuste üle läbi rääkima, kuigi seda võimalust hankedokumentid ette ei näe, ning lepatakse kokku pakkujale algse pakkumisega võrreldes selgelt soodsamates tingimustes (nagu näiteks maksumuse suurenemine, ettemaksu võimaldamine, asja asendamine odavamaga hinda langetamata vms). Teisalt tuleb konkurentsi maksimaalse ära kasutamise ning mitte-diskrimineerimise põhimõtetega lugeda vastuolus olevaks ka selline reguleerimata läbirääkimine, mille tulemused ei pruugigi olla otseselt pakkujale soodsamad ning on projekti eesmärgi seisukohalt täiesti mõistlikud ja põhjendatud - näiteks pakutud lahenduse asendamine võrreldava hinnaga, kuid efektiivsema ja sobivama lahenduse vastu. Seda seetõttu, et konkurentsi kahjustab olukord, kus potentsiaalsed pakkujad võisid jätta pakkumise tegemata põhjusel, et hankedokumentid läbirääkimisi (eksitavalt) ette ei näinud, kuigi neid tegelikult pidama hakati.

9. Olulised hankelepingu tingimused tuleb hankedokumentides esitada. Hanketeates ja hankedokumentides seatud tingimustest kõrvale kalduda ei tohi, hankija/toetuse saaja peab olema hankes avaldatud tingimustega seotud kuni hankelepingu täitmise lõpuni. Hanget läbi viies peab hankija/toetuse saaja järgima kõiki enda kehtestatud menetlusreegleid.

NÄITEKS: Kui toetuse saaja, kes pole hankija, ei ole hankedokumentides ette näinud võimalust lükata põhjendamatult madala maksumusega pakkumus tagasi, siis tal sellist õigust pole. Sama kohaldub lihthanke korral.

10. Tehnilise kirjelduse koostamisel RHS § 3 punkti 1 järgimine seisneb selles, et hankija suudab vaidluse korral põhjendada iga seatud tingimuse põhjendatust. Pakkumus tuleb küsida viisil, et selle nõuetele vastavust on võimalik nõutud dokumentide kaudu kontrollida. Pakkumuse vastavuse kontrolli üheks eesmärgiks on tagada hankes osalejate võrdne kohtlemine ja hanke läbipaistvus seeläbi, et omavahel võistleksid võrreldavad pakkumused. Teatud teenuste tellimisel on võimalik pakkumuste vastavuse formaalne kontroll läbi pakkuja kinnituse, kuid asja ostmisel mitte.

NÄITEKS: Kui ostetakse seadmeid või tehnikat soovitame hankedokumentides nõuda, et *pakkuja esitab pakkumuse kirjelduse viisil, mis võimaldab hankijal kontrollida selle vastavust kõikidele tehnilises kirjelduses loetletud tingimustele. Sh märgib pakkuja pakutavate seadmete margi ja/või mudeli.* Ainuüksi üldisest kinnitusest, et pakkumus vastab kõikidele hanke tingimustele, ei piisa. Muidu ei ole võimalik pakkumust sisuliselt hinnata ja hankija ei saa teha põhjendatud otsust, mis oleks hiljem kontrollitav (kui pakutava kohta puudub info, ei ole võimalik otsust kontrollida).

11. Hankelepingut sõlmides ei tohi ükski lepingutingimus erineda hankedokumentides olnud sama küsimust reguleerinud tingimusest. Kui hankedokumentide osaks oli hankelepingu projekt, siis

peab sõlmitud hankeleping olema sellega sisu poolest identne (va kui hankes olid lubatud läbirääkimised, siis läbiräägitud tingimus võib erineda algsest).

12. Kui hankelepingut muudetakse või hankelepingu täitmiseks kasutatakse õiguskaitselahendit, nt antakse täiendav täitmise tähtaeg, siis peab selleks olema sõlmitud kirjalik kokkulepe või esitatud kirjalik teade, mis tuleb säilitada võimalike kontrollimiste tarvis koos kõikide teiste hankega seotud dokumentidega.
13. Kui hankelepingus (või mujal hankedokumentides) on nõutud kindlustust või tagatist (täitmis- või garantiiaegset), siis tuleb tõend selle olemasolu kohta säilitada kirjalikult.

Võrdne kohtlemine ja diskrimineerimise keeld (RHS § 3 punkt 2)

14. RHS §-s 3 sätestatud teise põhimõtte eesmärk on läbi isikute võrdse kohtlemise edendada konkurentsi. Põhimõtte tähendab seda, et toetuse saaja ei tohi luua ühelegi võimalikule pakkujale soodsamat olukorda, nt andes kellelegi rohkem teavet, jätta eksimust arvestamata, pidada valikuliselt läbirääkimisi. Võrdse kohtlemise põhimõtte eeldab, et samadel asjaoludel koheldakse isikuid ühte moodi. Ning, et **pakkumust on sama kerge esitada nii välisriigi- kui Eesti pakkujal.**
15. Sisuliselt tähendab põhimõtte, et hanke osalisi tuleb kohelda ühtsete tingimuste alusel ning objektiivselt. Võrdse kohtlemise elemendiks on ka proportsionaalsus, mis tähendab, et **hankes seatud kriteeriumid (nii kvalifitseerimise tingimused, kui pakkumuse vastavustingimused) peavad olema vajalikud ja mõõdukad.** Kvalifitseerimise tingimused peavad olema proportsionaalsed hankelepingu eseme suhtes. Tingimuse kehtestamisel tuleb lähtuda sisulistest vajadusest ja toetuse saaja peab olema valmis iga kvalifitseerimise tingimuse asjakohasust ja proportsionaalsust põhjendada.
16. Kõigile pakkujatele peab pakkumuste esitamiseks (ja võimalikuks muutmiseks) olema sama palju aega. Hanketingimusi saab muuta kuni pakkumuste esitamise tähtajani. Kui hanketingimusi muudetakse peavad kõik hankest huvitatud isikud ja pakkujad sellest üheaegselt teada saama. Hankija peab olema hankes avaldatud tingimustega seotud kuni hankelepingu täitmiseni. Hankes seatud tehnilised tingimused ei tohi olla konkurentsi piiravad ning iga pakkumuse vastavust tehnilistele tingimustele tuleb hinnata objektiivselt.
17. **Läbirääkimise võimalus tuleb hankedokumentides ette näha ja läbirääkimistesse tuleb kaasata kõik pakkujad** või see hulk pakkujaid, kellega hanketeate/hankedokumentide kohaselt hankija plaanis läbirääkimisi pidada. Kohandatud pakkumuste tegemiseks tuleb läbirääkimistel anda kõigile pakkujatele ühesugune informatsioon, pakkumused peavad olema võrreldavad.
18. Kui pakkuja ei ole esitanud nõutud kujul või piisavalt infot kvalifikatsiooni või pakkumuse vastavuse tõendamiseks, kuid on esitatud dokumendis siiski ebaselgelt väljendanud vastava kvalifikatsiooni olemasolu, siis on lubatud pakkujal dokument lisada, et tõendada pakkumuse esitamise hetkel olemas olnud kvalifikatsiooni. Kui pakkumus ei sisalda kõiki nõutud dokumente, siis neid juurde esitada ei saa. Mittevastavat pakkumust saab aktsepteerida ainult juhul, kui pakkumus sisuliselt vastab hanke tingimustele ja ebaselguse (formaalse puuduse) saab kõrvaldada läbi selgituse küsimise-esitamise.
19. Tehnilisi tingimusi ehk pakkumuse vastavuse tingimusi ega kvalifitseerimise tingimusi ei või kirja pandust kuidagi teisiti tõlgendada. Tingimuse tõlgendamise ega pakkujaid eksitada,

ühthe pakkumust teisele eelistada, mittevastavat pakkumust vastavaks muuta. Pakkujate kvalifitseerimisel ja pakkumuste vastavuse kontrollimisel tuleb kõiki hankija sätestatud kriteeriume kohaldada kõigi pakkujate suhtes ühte moodi.

20. Hankija ei riku võrdse kohtlemise põhimõtet, kui ta ei korda isiku kasuks viga, mille ta on teinud mõne teise isiku puhul.
21. Hankedokumendid peavad pakkujatele olema ühtmoodi kättesaadavad ning hankija otsused ja selgitused tuleb edastada kõigile pakkujatele samaaegselt.
22. Hankija peab arvestama, et määrates hankedokumentis hankelepingu täitmise alustamise tähtpäeva, võib see osutada hanke läbiviimise venimise tõttu võimatuks täita. Mõistlik oleks määrata hankelepingu alguseks teatud päevade/kuude arv hankelepingu sõlmimisest.
23. **Ühispakkumust saab alati esitada** ja tuginemise lubatavust eeldada. Tuginemist võib keelata kui see on põhjendatud ja hankedokumentides kirjas. Hankedokumentides võib sätestada, et teatud töö või teenuse teeb pakkuja ise.
24. **Hankelepingut võib muuta RHS § 123 tingimusi järgides.** Muu hulgas võib hankelepingu muutmine kõne alla tulla juhul, kui hankija on hankedokumentides eelnevalt määratlenud võimaluse ja tingimused hankelepingu muutmiseks. Seega hankelepingut võib muuta ka nendel tingimustel, mis on hankelepingus endas muutmiseks ette nähtud. Hanke ettevalmistamise ajal tuleks hankelepingus vajaduse korral ette näha täpsed ja piiritletud muutmise tingimused ehk mis olukorra ilmnedes mida ja mil määral hankija tohib lepingutingimustes lepingu täitmise ajal muuta.

NÄITEKS: Kui ehitustööde hanke aluseks olnud projektis oli viga, mida hoolas hankija ei saanud ette näha, siis võib hankelepingut muuta tagades seejuures kulude mõistlikkuse. Kui lepingus nõuti täitmisaegset tagatist või kindlustust, siis sellest nõudest ei või loobuda.

25. Toetuse saaja poolt hanke tulemusel sõlmitud lepingu muutmisel tuleb silmas pidada, et muudatus ei oleks selline, mis oleks võinud muuta pakkujate ringi. Hankelepingu täitmise faasis ei saa aktsepteerida muudatusi lepingutingimustes, mis oleks võimaldanud osaleda hankemenetluses ka teistel kui esialgu vastuvõetavaks tunnistatud pakkujatel või oleks võimaldanud tunnistada edukaks mõne muu pakkumuse kui see, mis lõpuks välja valiti.

NÄITEKS: Hankelepingu sõlmimise järgselt **ettemaksu tasumise võimaluse loomine** seab pakkujad ebavõrdsesse positsiooni, rikkudes seeläbi pakkujate võrdse kohtlemise ning vaba konkurentsi printsiipi (kui enne pakkumuste esitamist oleks teada olnud ettemaksu võimalus, oleks pakkujate ring võinud olla teine või esitatud pakkumuste hind oleks võinud olla soodsam).

26. **Kui täitja rikub lepingut, siis ära nõustu lepingu muutmise, vaid kasuta rikkuja suhtes VÕS § 108-118 kohast õiguskaitselahendit.**

NÄITEKS: Kui tarnija ei täida lepingut tähtaegselt, anna täitmiseks täiendav mõistlik tähtaeg (VÕS § 114), **kohalda leppetrahvi** ja keeldu võimalusel tasumisest rikkumise kõrvaldamiseni. Kui töövõtja ei esita kindlustust või täitmistagatist, nõua kohustuse täitmist ja keeldu oma kohustuse täitmisest kuni rikkumise kõrvaldamiseni.

27. Sõlmitud hankelepingut ei tohi teisele isikule täitmiseks üle anda. Ettevõtte ümberkujundamisel võib täitmisel oleva lepingu õigusjärglasele üle anda. Rahalise nõude võib loovutada.

28. Kui hankeleping on sõlmitud, siis on hankemenetlus lõppenud ja pole võimalik lepingu lõpetamise korral sõlmida lepingut paremuselt teise pakkumuse teinud pakkujaga. Tuleb korraldada uus hange. Välja arvatud juhul, kui hankija on sellise võimaluse ette näinud hankedokumentides, nt riigihangete seaduse § 119 kombel.

Konkurentsi efektiivne ärakasutamine riigihankel (RHS § 3 punkt 3)

29. RHS §-s 3 sätestatud kolmas põhimõte tähendab seda, et toetuse saaja peab looma võimaluse, et võimalikult palju sobivaid pakkujad konkureeriks hankija soovitud hankeobjekti osas.
30. Selle tagamiseks peaks hankija olema enne hanke alustamist kursis turuolukorraga (uued tehnoloogiad, hinnatase, potentsiaalsed pakkujad).
31. Keskse tähtsusega selle põhimõtte juures on hanke avalikustamine. Toetuse saaja ülesanne on tagada asjakohaste meetoditega **sobivate pakkujate paljusus** ja saada turutingimustele vastavad võrreldavad hinnapakumused. Parim vahend selleks on RHR.
32. Toetuse saajal ei ole õigust sätestada ebaproportsionaalseid ja **pakkujate konkurentsi põhjendamatult piiravaid kvalifitseerimistingimusi või põhjendamatult kitsendavaid tehnilise kirjelduse tingimusi**, mis realselt või potentsiaalselt piiravad pakkujate hulka. Samuti on keelatud luua põhjendamatuid konkurentsieliseid mõnele pakkujale. Toetuse saaja peab veenduma, et tema seatud kvalifitseerimise tingimused ja pakutava nõuetele vastavuse tingimused oleksid kõikide potentsiaalsete pakkujate jaoks ühtmoodi mõistetavad. Kui tingimusi saab erinevalt tõlgendada võib hankija sellega piirata konkurentsi.
33. Hankelepingu tingimuste puhul on oluline rõhutada, et need peavad olema hanke eesmärki arvestades mõistlikud, vajalikud ja proportsionaalsed. Hankijal on õigus seada kvaliteedinõudeid, kuid need peavad olema vajalikud ning ei tohi olla ebaproportsionaalselt piiravad arvestades vastava nõude eesmärki ning selle mõju potentsiaalsete pakkujate ringile.

NÄITEKS: Üldjuhul ei proportsionaalne sätestada detailne tehniline nõue (või nõuded), mille tagajärjel paraneb soetatava toote kvaliteet vaid vähesel määral (piltlikult öeldes näiteks 10%), kuid mis samas piirab potentsiaalsete pakkujate ringi väga olulisel määral (piltlikult öeldes näiteks 90%). Pahatihti kirjutatakse hanketingimustesse sisse mingisugune marginaalse tähtsusega detailne nõue, mis on pigem hankija isiklikust sümpaatiast tulenev, kuid sellega kaasneb enamuse turul olevate konkurentsi võimeliste pakkumiste elimineerimine. Teisalt võib selline olukord olla erandina aktsepteeritav, kui piirava kvaliteedinõude kehtestamata jätmise tähendaks ühel või teisel põhjusel tavapärasest kõrgemaid riske (näiteks selge turvarisk inimelule, reaalne tõendatav oht terve projekti realiseerumisele vms).

34. Teatud olukordades võib konkurentsi seisukohalt anda parema tulemuse hanke osadeks jaotamine ühe hankemenetluse raames, sest siis saavad hankes osaleda ka väikesed ja keskmise suurusega ettevõtjad.
35. Käesolev põhimõte kohustab hankijat lubama pakkuda **samaväärseid** tooteid, kui tehnilised tingimused on koostatud konkreetse toote näitel. Soovitame kasutada RHRi vastavat abiteksti, mis katab standardi, kaubamärgi, toote, märgise, jne.
36. Kui toetuse saaja vajab asja, mida Eestis ei toodeta ega turustata või teeb seda vaid üks pakkuja,

ning ostusoov avaldatakse vaid Eesti siseselt, siis on rikutud konkurentsi efektiivse ärakasutamise põhimõtet, sest potentsiaalsete pakkujateni ostusoov jõuda ei saanud. Sellisel juhul tuleks lisaks registris avalikustamisele saata piisava ajavaruga teave hanke kohta ka võimalikele välismaistele pakkujatele, et nad saaksid hankes mõistlikult osaleda.

37. **Hankelepingus seatud tingimused ei tohi pakkujaid põhjendamata piirata.**

NÄITEKS: Nõuded kindlustuse või garantii andjale ei või olla põhjendamatult ranged. Üldjuhul suudavad vastavat teenust pakkuda nii krediidi- või finantseerimisasutus kui ka kindlustusandja, mistõttu pole vaja nõuda kitsalt pangagarantiid.

38. Kui toetuse saajale laekub vaid üks pakkumus, siis on toetuse andjal suurendatud huvi kvalifitseerimise ja vastavuse tingimuste asjakohasusest. Toetuse andja peab saama sellisel juhul ammendavalt veenduda, et tingimustega ei piiratud põhjendamatult konkurentsi ja asi, teenus või ehitustöö on ostetud mõistliku turuhinnaga.

39. **Hankelepingu täitmise aja pikendamine** riivab samuti konkurentsi efektiivse ärakasutamise printsiipi, kuna pikema täitmisajaga lepingu puhul võib eeldada suuremat pakkujate huvi. Seega peab toetuse saaja nõudma sõlmitud lepingu punktuaalset täitmist.

Konkurentsi kahjustava huvide konflikti vältimine (RHS § 3 punkt 4)

40. RHS §-s 3 sätestatud neljas põhimõte tähendab seda, et **toetuse saaja ei tohi olla seotud ühegi pakkujaga** viisil, mis kahjustab või võib hakata kahjustama konkurentsi.

41. Võimalus konkurentsi kahjustavaks huvide konfliktiks tekib, kui hankija ja pakkuja on perekondlikult, emotsionaalselt (sõprus) või majanduslikult seotud. Kui sellised sidemed siiski eksisteerivad, peab hange olema läbi viidud nii, et igasugune pakkuja seotusest tulenev eelis (näiteks mingi informatsiooni teadmise kaudu) on täielikult välistatud.

42. Kui toetuse saaja viib läbi turu-uuringut, siis sellest ei saa järeldada toetuse saaja seotust vastava ettevõtjaga ega konkurentsi kahjustamist. Turu-uuringut läbi viies tuleb tagada, et uuringus osaleja ei saaks mingit infot, mis oleks hanke läbi viimisel tõlgendatav eelise andmisena. Eelise andmine on välistatud kui hankedokumentides on antud ka kogu turu-uuringu raames osalistele teatavaks saanud informatsioon ning pakkumuste esitamise tähtaeg mõistlik.

43. Otsepöördumiste korral tuleb tagada seotuse ja huvide konflikti puudumine. **RHRis hanke avaldamine ja läbiviimine maandab huvide konflikti riski pakkujate hankes osalemise eelistamise osas.**

44. Üldreeglina on selle põhimõttega vastuolus olukord, kus hanke tulemuste üle otsustaval isikul on pakkujaga seotud ärihuvivid. **Hindamisse ei tohi kaasata pakkujaga seotud isikuid.**

NÄITEKS: Hankijat nõustab hanke läbiviimisel konsultant, kes samal ajal nõustab ka pakkujat või osaleb isegi pakkumuse koostamises. Sellisel juhul eeldab rakendusüksus üldreeglina konkurentsi kahjustumist, kui ei ole just ammendavalt tõendatud vastupidist. Samuti hakatakse vastuolu RHS § 3 punktiga 4 täpsemalt uurima olukorras, kus pakkujad on omavahel (juhatuse liikmete, omanike, sugulussidemete kaudu) seotud ning muutub küsitavaks, kas tegelik konkurents hankel toimus. Põhimõtte rikkumine on ka see, kui edukaks osutunud pakkuja pöördub ise teiste pakkujate poole, et nad hankes pakkumise teeks või muul viisil „korraldab“

enda pakkumisega formaalselt konkureerivate pakkumiste esitamist.

Rahaliste vahendite säästlik ja otstarbekas kasutamine, riigihanke eesmärgi saavutamine mõistliku hinnaga (RHS § 3 punkt 5)

45. Üldiselt peaks avatud, objektiivsel ja läbipaistval viisil korraldatud konkurentsipõhine hange tagama avalike vahendite säästliku kasutamise. Seega on viies põhimõte osaliselt kattuv kõikide teiste (eriti konkurentsi efektiivse ärakasutamise) põhimõtetega.
46. Eelkõige tähendab viienda põhimõtte järgimine hanke korralikku planeerimist ja ettevalmistamist. Toetuse saaja peab tegema endale selgeks mida täpselt tal tarvis hankida on ja kuidas seda mõistlikult hankida. Oluline on sõnastada hanke tingimused läbimõeldult, võimalikult täpselt ja üheselt mõistetavalt/üheselt tõlgendatavatena. Hankes seatud piirangud ja nõuded peavad olema vajalikud ja põhjendatud. Hange tuleb avada rohkele konkurentstile (RHR+otsepöördumised).
47. **Toetuse saaja peab esmalt kindlaks tegema, kas ta on hankija RHS mõttes.** Kui jah, siis nendes küsimustes, kus RHS on sätestanud otsesed menetlusreeglid, on neid menetlusreegleid järgides eeldatavalt käitunud ka RHS § 3 üldpõhimõtetega kooskõlas. Nendes küsimustes, mille osas RHSis otsesed menetlusreeglid puuduvad, peab aga ka riigihankija RHS § 3 põhimõtteid tähelepanelikult silmas pidama.
48. Hankijast toetuse saaja määrab hanke eeldatava maksumuse, selgitab välja milline hanke läbiviimise menetlus valida, kas viia hange läbi ühe tervikuna või osadena, milline on hanke/hangete läbiviimise ajakava, pakkumuste esitamise tähtaeg, hankelepingu täitmise aeg/kestus, et jõuda tulemuseni et hankijale pakutakse piisava hulga pakkujate poolt täpselt seda, mida hankija vajab. Tihti toovad toetuse saajad oma eksimuse põhjenduseks, et hankega oli kiire, ent see ei ole üldjuhul aktsepteeritav põhjus.
49. Kui toetuse saaja ei ole hankija RHS tähenduses või jääb hankija korraldatav hanke menetlus välja RHS 2. peatüki reguleerimisalast, tuleb eelkõige jälgida, et hange saab läbi viidud üldpõhimõtteid silmas pidades.
50. Kui hankemenetluse ega lihthanke läbiviimise kohustust ei ole, siis tuleb toetuse saajal korraldada vajalik ost samuti lähtuvalt turuolukorrast. Kui toetuse saajal on õigus ise valida hanke läbiviimise viis, tuleb selle otsuse tegemisel lähtuda turuolukorrast ning võimalikust pakkujate ringist. Kui toetuse saaja kuulutab oma ostusoovist avalikult, siis peab valitud kanal olema tõhus vastavate pakkujateni jõudmiseks. Ostusoovi avalikustamine on alati tõhus, kui teade avaldatakse riigihangete registris ning kohalduval juhul saadetakse info registris pakkumise võimaluse kohta ka teadaolevatele välisriikide pakkujatele.
51. Samuti tuleb viienda põhimõtte alla lugeda hankija kohustus mitte kulutada hanke läbiviimiseks ebaproportsionaalselt palju ressursi ehk nt avatud hankemenetlust pole säästlik läbi viia kui hanke maksumus jääb oluliselt alla riigihanke piirmäära ning lihthanke pole üldjuhul mõistlik luua samal hulgal nõudeid ja dokumente nagu avatud hankemenetluses.
52. Eesmärk on hoida kokku hangete ettevalmistamise ja korraldamise kulusid ning saada parimad hinna- ja lepingu tingimused. See ei tähenda, et hankija kohustub alati eelistama madalaima maksumusega pakkumust, vaid pigem, et hankija saaks vajaliku kvaliteedi ja omadustega asja või teenuse mõistliku ja põhjendatud hinnaga. Taotlema peab lepingu eseme tervikliku majandusliku soodsuse ja parima kvaliteedi saavutamist (parim hinna ja kvaliteedi suhe). Ent

seejuures peab kvaliteet olema ka objektiivselt määratletud ja kontrollitav, hankija subjektiivne arvamus ei pruugi olla piisav.

53. Viiendat põhimõtet tuleb silmas pidada mitte ainult hanke ettevalmistamisel ja planeerimisel. Kui näiteks hanke läbiviimisel selgub, et hankelepingu eset/hanke tingimust ei ole määratletud piisavalt täpselt ja vaidlusi mittetekitavalt, võib see kaasa tuua olukorra, kus hankija peaks ostma enda vajadustele mittevastava asja/teenuse. Sel juhul on hankija õigustatud menetluse kehtetuks tunnistama. Hankija ei pea ostma midagi, mida ta tegelikult ei vaja, sest selline nõue oleks ilmses vastuolus kohustusega kasutada rahalisi vahendeid säästlikult ja otstarbekalt.
54. Üldjuhul ei ole mõtet korraldada läbirääkimistega hanget, kus peetakse läbirääkimisi vaid hinna üle. Sel juhul on nii pakkujatel kui hankijatel tööd rohkem (põhjendamatu ressursi kulu), kuna küsida, teha ja kontrollida tuleb mitu pakkumust, selle asemel, et kohe oma miinimumhinda pakkuda. Kui siiski hanketeates nähakse ette läbirääkimiste võimalus vaid hinna üle, on läbirääkimised lubatud ainult hinna üle.